

**Монгол улсын ашигт малтмалын
ордыг үр ашигтай ашиглах асуудалд**

**МОНГОЛ УЛСЫН
АШИГТ МАЛТМАЛЫН ОРДЫГ
ҮР АШИГТАЙ АШИГЛАХ АСУУДАЛД**

**Ерөнхий сайд асан,
Гавьяат эдийн засагч,
Профессор Думаагийн Содном**

Улаанбаатар хот. 2007 он 5 дугаар сар

Монгол улсын ашигт малтмалын ордыг үр ашигтай ашиглах асуудалд

**“Нээлттэй Нийгэм Форум”-ын санал
болгосны дагуу боловсруулсан санал
зөвлөмж”**

Байгалийн баялаг хяслан болох учиргүй

Монгол улс ашигт малтмалын ордын хувьд баян улсад хамаарна. Зэс, алт, мөнгө, нүүрс, уран, төмөр зэрэг ашигт малтмалын одоогоор илрүүлээд байгаа ордын нийт нөөц, түүний ашиглалтаас олж болох ашиг хуримтлалын Монгол улсын нэг хүнд оногдох хэмжээ их гэж тооцогддог. Эрэл хайгуулын ажлыг өрнүүлж эрэлт ихтэй ашигт малтмалын шинэ ордууд нээх магадлал бий.

Олон Улсын Валютын Сангаас 2004 онд ашигт малтмалаар баян орон гэж үзвэл зохистой шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлсон бөгөөд, түүндээ уул уурхайн үйлдвэрийн бүтээгдэхүүнээс улсын төсөвт оруулж байгаа орлого, мөн энэ салбарын бүтээг дэхүүний экспортод эзэлж байгаа хувь нь тус тус 25- тай тэнцүү байх гэж үзсэн гэдэг. Монгол улсын хувьд эдгээр үзүүлэлт 25 хувиас дээгүүр бөгөөд ойрын ирээдүйд нэмэгдэх боломжтой.

Байгалийн баялаг дээр тулгуурласан эдийн засагтай улс хөгжих ирээдүйгүй гэж ярих хүн дайралддаг. Баялаг ихтэй улсын төр засаг нь улс орныхоо эдийн засаг нийгмийг хөгжүүлэх сонирхлоор Байгалийн баялаг ашигласны орлого ашгийг бодитойгоор тодорхойлж, төр ба хөрөнгө оруулагч компанийн хооронд хуваарилах зохистой харьцааг тогтоох, хөрөнгө мөнгөний урсгалыг зөв зохицуулах, төрийн мэдэлд хуримтлагдсан хөрөнгийг ухаалаг ашиглах асуудлыг зохистой шийдэж чадсан хуультай, тэр хуулиа тууштай хэрэгжүүлдэг байхгүй бол Байгалийн баялгаа гаднын компанид ашиглуулаад улс орондоо үлдээсэн хуримтлал, бэлтгэсэн боловсон хүчингүй, сүйтгэгдсэн байгаль орчинтой хоцрогдсон улс болж үлдэж болохоос болгоомжил гэж байгаа хүний үг.

Монголын нийгмийн зүгээс сүүлийн жилүүдэд монголын байгалийн баялаг ашигласны орлого ашгийг бүрэн хуримтлуулж, ядуурлыг бууруулж, улс нийгмийг хөгжүүлэх арга хэмжээнд зориулах нөхцөл бүрдүүл, авилга хахуулиар завшигдахаас сэргэмжил гэсэн шаардлага хурц хэлбэрээр тавигдаж байна. Энэ бол “нөөц баялгийн хяслан” гэгчээс болгоомжилж чадсан байхыг ард түмний зүгээс төр засагтаа тавьж байгаа зүй ёсны шаардлага юм.

Олборлох салбарын ил тод байдлын санаачлагын ач холбогдол

Зарим улс оронд, ялангуяа хөгжиж байгаа улсад ашигт малтмалын олборлолтоос олж байгаа орлого ашиг ил тод биш, тэр нь улсын нь хөгжилд, ядуурлыг бууруулахад зориулагддаггүй, авилга, элдэв зөрчлөөр завшигдах явдал гарсаар байгаа нь дэлхий нийтийн анхааралд авагджээ.

Алив баялгийн орд газрын ашиглалт, түүнээс орж байгаа орлого ашиг, түүний хуваарилалтыг ил тод байлгах, түүний зохистой ашиглалтын төлөө Засгийн газар хариуцлага хүлээдэг байлгахын төлөө Төрийн байгууллагууд, Хөрөнгө оруулагч хувийн салбарынхан болон Иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтран ажилладаг болгох хөдөлгөөн - санаачилгыг дэлхийн зарим улс орон дэмжин оролцож байна.

Их Британи улсын Ерөнхий сайд Тони Блейр, Норвегийн Ерөнхий сайд Женс Столтенберг нар 2002 онд санаачилж, олон улс орон дэмжин хэрэгжүүлж байгаа **“Олборлох Салбарын Ил Тод Байдлын Санаачлага”** /товчилсноор **ОСИТБС/** гэж нэрлэж байгаа, уул уурхайн үйлдвэрлэлд ил тод, хариуцлагатай байдлыг бий болгох зорилготой хамтын ажиллагаанд Монгол улс нэгдэн орж идэвхтэй ажиллах нь зүйтэй юм.

ОСИТБС-нь Монголын ашигт малтмалын ордыг ашиглахтай холбогдсон санхүү эдийн засгийн нөхцөл, төлбөр тооцоо, үр ашиг, ашгийн хуваарилалт ашиглалтыг ил тод байлгах, орлого ашгийн ихэнх хэсгийг Монголдоо үлдээж зохистой ашиглах талаар монголын иргэдээс засгийн газартаа тавьж буй шаардлагатай нийцэж байгаа.

Олон улсын байгууллагын туршлагаас суралцаж, дэмжлэг авч ОСИТБС-ыг амжилттай хэрэгжүүлбэл, тэр нь:

- Засаглалыг сайжруулах хүч чармайлтыг тодорхой үр дүнд хүргэх ажил болно.
- Нөөц баялгийн ашиглалтаас орох орлогын удирдлагыг сайжруулаад зогсохгүй эдийн засаг, улс төрийн тогтвортой байдлыг бий болгоход сайнаар нөлөөлнө.
- Уул уурхайн салбартай холбогдсон алив зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхэд тус дөхөм үзүүлнэ.
- Засгийн газар нь ил тод байдлын төлөө ажилласнаар хөрөнгө оруулалтын таатай орчин бүрдүүлнэ.

Монгол улс ОСИТБС-ын зарчмыг баримтлан амжилттай хэрэгжүүлж Ашигт малтмалын ашиглалтаас гарах орлого ашгийг бодитойгоор тодорхойлох, түүний хуваарилалтыг сонирхогч талуудын эрх ашгийг бодолцсон шударга зарчмаар хуваарилан улс нийгмийг хөгжүүлэх ашиг сонирхолын дагуу ашиглах, энэ бүхний хэрэгжилтэд Монголын иргэдийн зүгээс хяналт тавьж байх нөхцөл бүрдүүлсэн хууль эрх зүйн акттай болох, ашигт малтмалын ордыг ашиглах талаар хувийн компанитай гэрээ байгуулахад ил тод байх асуудлыг нөхцөл болгодог болох зэрэг асуудлыг шийдэхэд эерэгээр нөлөөлөх болно.

Стратегийн ач хобогдолтой ашигт малтмалын ордын ашиглалтад Монголын төр хөрөнгө оруулах, орд ашиглаж буй компанийн удирдлагад төрийн төлөөллийн

хүмүүсийг заавал оролцуулах, иргэний нийгмийн зүгээс хяналт тавих нөхцлийг бүрдүүлж өгөх явдал ил тод шударга үнэн байдлыг хангах чухал нөхцөл болно.

Хууль боловсронгуй болгох асуудалд

Монголд зэс алт, нүүрс, төмөр, мөнгө зэрэг ашигт малтмалын ордыг гадаадын компанийн оролцоотойгоор ашиглах нөхцлийг боловсронгуй болгох, ордын ашиглалтаас гарах ашиг хуримтлалыг Монголын талд хохиролгүй нөхцлөөр хуваарилах, хуваарилагдсан хөрөнгийг улсын эдийн засаг нийгмийн хөгжлийг хангах арга хэмжээнд зориулдаг байх талаар иргэний хөдөлгөөний зүгээс тавьж буй зүй ёсны шаардлагын дагуу ямар арга хэмжээ авахыг ард иргэд хүлээж байна. Мөн, Монгол улсын Улсын Их Хурал, Засгийн газар байгалийн баялгийг ашиглахтай холбогдох хууль журамд дахин дахин өөрчлөлт оруулж тогтворгүй байдал үүсгэдгээ болихыг гадаад дотоодын хөрөнгө оруулагчид хүлээж байна. Эдгээр асуудлыг зохистой шийдвэрлэхэд цаг алдаж алгуурлаж болохгүй.

Монгол улсын Улсын Их Хурал, Засгийн газрын зүгээс холбогдох хууль журмаа боловсронгуй болгох арга хэмжээ авсаар байна. Монгол улсын Ашигт малтмалын тухай хууль, Татварын тухай хуульд иргэний нийгмийн байгууллагуудын шаардлагыг харгалзан зарим өөрчлөлт оруулсан нь зүйтэй болсон. Цаашид зарчмын гэж үзэх том өөрчлөлт оруулахаас болгоомжлох хэрэгтэй.

Алив ашигт малтмалын томхон ордыг ашиглах нөхцлийн талаар гадаадын хөрөнгө оруулагчтай нэгэнт байгуулсан хөрөнгө оруулалтын гэрээний нөхцөл нь удаан хугацаанд, хэдэн арван жилийн хугацаанд ч өөрчлөлтгүй мөрдөгдөх учраас гадаадын хөрөнгө оруулагчтай нөөц ихтэй, агуулгаар баян ашигт малтмалын ордыг ашиглах нөхцлийг ялгавартай тохирох бололцоотой байлгах чиглэлээр ашигт малтмалын тухай хуульд \ нөөц ашигласны төлбөрийг нэмэгдүүлэх \ өөрчлөлт оруулах шаардлага байгааг шийдэхэд цаг алдамгүй байна.

Сангийн яам, Үйлдвэр худалдааны яам, Байгаль орчны яамнаас томилсон ажлын хэсэг “Айвенхоу Майнз Монголия” ХХК-тай Оюутолгойн зэс алтны ордыг ашиглахтай холбогдсон Хөрөнгө оруулалтын гэрээний төслийг бэлэн болгосон тухай мэдээ 2007 оны 4 дүгээр сарын 11-ний өдөр “Өдрийн сонин”-д нийтлэгджээ. Гэрээний төсөл, түүгээр ямар нөхцөл тохирч байгааг Засгийн газар, улмаар Улсын Их Хуралд оруулж хэлэлцүүлэхээс өмнө товч боловч мэдээлж байгаа нь иргэний нийгмийн төлөөллийн байгууллагууд, эдийн засагчид, эрдэмтдийн саналыг авах, ил тод байдлыг бий болгоход чиглэсэн зөв алхам юм.

Дээрх мэдээллээс үзэхэд Ажлын хэсгийн нөхөд гэрээний төслийг тохиролцохдоо:

1. Ашигт малтмалын тухай хууль болон Татварын тухай хуульд зарим өөрчлөлт оруулах зайлшгүй шаардлага байгааг анхаарч санаачлага гаргасангүй.

2. Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хуулийн дагуу Гэнэтийн ашгийн албан татварыг төлөхөөс “Айвенхоу Майнз Монголия” компанийг чөлөөлөхөөр тохирох гэж байгаа бололтой. Энэ мэдээлэл үнэн бол Ажлын хэсэг эрх мэдлээ хэтрүүлж

хуулийн гадуур хөнгөлөлт эдлүүлэх үйлдэл хийж байгаа хэрэг юм. Алтыг Монгол банкинд тушаахыг Зэс Алтны гэнэтийн ашгийн татвараас чөлөөлөх үндэслэл болгох гэж байгаа бол хуулиа буруу хэрэглэсэн, хуулиас гадуур хөнгөлөлт үзүүлэх санаачлага гэж үзэж болохоор байна.

Энэ бүхэн нь холбогдох хуулийг боловсронгуй болгохгүйгээр, түүнийг хатуу баримтлахгүйгээр хөрөнгө оруулалтын гэрээг яаравчлан байгуулж болохгүй байгаагийн баталгаа.

Мэдээллийг үнэн зөв хийж байгаа эсэхэд эргэлзэхээр юм байна. “Оюутолгой төсөлд 450 сая төгрөгийн хөрөнгө оруулалт хийгээд байгаа, Далд уурхайгаар 28,3 тонн зэс олборлох аж” гэж мэдээлсэн нь үнэнд нийцэхгүй байх. Ил тод байдлыг эрхэмлэж иргэдийн саналыг авах гэж байгаа бол хариуцсан асуудлынхаа тухай мэдээллийг үнэн зөв бичиж хэвлэн нийтлүүлэхийг төр засгийн албан тушаалтан нь өөрөө хариуцдаг, сэтгүүлчид найдаж орхидоггүй байвал зөв байх болно.

Ашигт малтмалын тухай болон татварын тухай хуульд зарим өөрчлөлт оруулах шаардлагын талаар:

1. Ашигт малтмалын тухай хуульд оруулах өөрчлөлт:

- Стратегийн ач холбогдолтой гэх ордын тодорхойлолтын талаар

“Үндэсний аюулгүй байдал, улсын болон бүс нутгийн эдийн засаг нийгмийн хөгжилд нөлөөлөх хэмжээний, эсвэл жилд Монгол улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 5 хувиас дээш хэмжээний бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж байгаа буюу үйлдвэрлэх боломжийн ордыг Стратегийн ач холбогдол бүхий ашигт малтмалын орд гэж үзнэ” гэж хуульд заасныг тодорхой болгох шаардлагатай.

Хуулийн энэ заалт зөвхөн ашигт малтмалын ордод хамаарах гэж ойлгож болохоор боловч дотроо зөрчилтэй, элдэв тохиолдолд янз бүрээр тайлбарлаж болохоор байна. Монгол улсын дотоодын нийт бүтээгдэхүүн цаашид нэмэгдэх үед түүний 5 хувьд хүрэхгүй бүтээгдэхүүн гаргадаг болчихвол стратегийн ач холбогдолтой орд биш болсон гэж үзэгдэх үү?, Бүс нутгийн эдийн засаг нийгмийн хөгжилд ямар нэг хэмжээгээр нөлөө үзүүлж л байгаа бол бүх төрлийн ашигт малтмалын ордууд хэмжээнээсээ үл хамааран стратегийн ач холбогдолтойд тооцогдож байх нь зөв үү? гэх мэт асуудалд хариу олоход бэрхшээл гарна. Үндэсний аюулгүй байдал, улсын хөгжилд нөлөөлөх хэмжээтэй гэдгийг ямар критерээр тогтоох нь тодорхойгүй. Ийм асуудлуудыг тодорхой болгохгүй бол орд газрын ашиглалтад төр оролцох эсэх, оролцоо ямар хэмжээнд байх талаар хөрөнгө оруулагчидтай гэрээ хэлэлцээр хийхэд хүндрэл гарна.

Ер нь Үндэсний аюулгүй байдал, улс орны хөгжилд шийдвэрлэх нөлөөтэй үйл ажиллагааг стратегийн ач холбогдолтой гэж тодорхойлдог байвал, зөвхөн ашигт малтмалын ордын хүрээнд биш өргөн хүрээнд авч үзвэл зөв болно. Үндэсний аюулгүй байдалд нөлөөлөх стратегийн ач холбогдолтой салбар буюу үйлдвэрлэлийг тодорхойлдог, түүндээ хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, зэвсэг, нисэх онгоц, сансрын техник, радиоактивын болон цөмийн материалын олборлолт, үйлдвэрлэлийг хамруулдаг, улмаар тэдгээрийн худалдаа арилжаанд оролцохыг стратегийн ач холбогдолтой үйл ажиллагаа гэж үздэг байх, харин ашигт

малтмалын ордын хувьд бол нефть, байгалийн хий, алт, зэс, чулуун нүүрс гэх мэт ашигт малтмалын төрлүүдээр ордын нөөцийн хэмжээг нь харгалзаж стратегийн ач холбогдолтойд хамааруулдаг бусад улсын туршлагыг анхаарах нь зүйтэй.

Төрийн оролцооны талаар

Стратегийн ач холбогдолтой гэж үзсэн ашигт малтмалын ордыг ашиглахад төрийн оролцоо заавал байх, оролцооныхоо хувиар хөрөнгө оруулалтын зардлыг хариуцаж байхаар Ашигт малтмалын тухай хуульд заасан бөгөөд оролцооны хэмжээг хайгуулын ажлыг төр хийсэн бол 50 хүртэл, хийгээгүй бол 34 хүртэл хувь байхыг хуульчилсан. Ордын ашиглалтаас олж болох татварын дараах чөлөөт ашгийн хуваарилалтад Монголын тал ахиу хэмжээгээр оролцож байх зорилгоор төрийн оролцооны дээрх хэмжээг тогтоосон нь зөв болсон санагдана.

Оюутолгойн алт, зэсийн орд болон Тавантолгойн коксжих нүүрсний ордыг ашиглахад гарч болох эдийн засгийн гол үзүүлэлтүүд, орлого ашгийн хэмжээг одоогийн зах зээлийн үнийн түвшинд гарган, түүний хуваарилалт ямар байж болохыг барагцаа тооцоогоор гаргаж үзлээ.

Оюутолгойн ордын ашиглалтад төрийн оролцоо 34 хувь, Тавантолгойн ордын ашиглалтад төрийн оролцоо 49 хувь байх нөхцөлд эдгээр ордын ашиглалтаас гарч болох ашиг хуримтлалын 54-70 орчим хувь нь Монголын төрд оногдон хуваарилагдах боломжийг бүрдүүлж болохоор байна. Одоогийн үнийн түвшинд дээрх харьцаагаар ашиг хуваарилагдаж байвал төрөөс эдгээр ордод оруулсан хөрөнгө оруулалтын зардлыг 1- 3 жилд нөхөх, харин ордод 51- 66 хувийн хөрөнгө оруулсан хувийн компаниуд хөрөнгө оруулалтын зардлаа өөрт оногдох чөлөөт ашгаар 2,5-5 жилийн хугацаанд нөхөж болох байна. Зэс алтны дэлхийн зах зээлийн үнэ тооцоонд авсан хэмжээнээс доош буусан нөхцөлд хөрөнгө оруулалтын зардлыг нөхөх дээрх хугацаа уртсаж боло. Гэвч орлого ашгийн хуваарилалтын харьцаа өөрчлөгдөхгүй.

Ордын ашиглалтаас гарах ашиг хуримтлалаас монголын төрд оногдох хэсгийг тооцохдоо одоогийн мөрдөж байгаа хуулийн дагуу төлөгдвөл зохих Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр /роялти/, Аж ахуйн нэгжийн ашгийн татварыг ямар нэг хөнгөлөлт чөлөөлөтгүйгээр төлүүлдэг байхаар, мөн Чөлөөт ашгаас 34 болон 49 хувиар оногдох орлого зэргээс бүрдэхээр бодсон. /Тооцооны хувилбаруудыг хавсаргав/

- Гадаад ба дотоодын хөрөнгө оруулагчийн оролцооны талаар.

Ордын ашиглалтад төрөөс хөрөнгө оруулж оролцох хувийг хуулиар нэгэнт 34, 50 хүртэл хувь гэж тогтоосныг нэмэгдүүлэх хэрэггүй юм. Өөрөөр хэлбэл төр оролцох хувийн дээд хязгаар нь 34 буюу 49 байх нь зүйтэй. Энэ бол хувийн компанид 51- 66 хувийн оролцоо өгч, менежментийг хариуцуулах нь зүйтэй гэсэн санаа.

Монголын төр хөрөнгө оруулалтад дээд тал нь 34, 49 хувиар оролцоно гэдэг бол орд эзэмшихтэй холбогдсон эрсдлийн ихээхэн хэсгийг өөртөө хүлээж байгаа хэрэг.

Дараах зүйлийг бодолцох үндсэн дээр **гадаадын хөрөнгө оруулагч компанид 51-66 хувийн оролцоотой байхыг зөвшөөрөх санал дэвшүүлж байгаа юм:**

- Монгол талд ашиг хуримтлалын 54-өөс доошгүй хувь ирнэ,

Орд ашиглалтаас гарах ихэнх бүтээгдэхүүний борлуулалт, түүнээс орох орлого, гадаад валютын эх үүсвэр нь гадаад цөөн тооны зах зээлээс хамаарахаар байдаг эрсдлээс, мөн ашигт малтмалын зүйлийн үнэ ихээхэн хэлбэлзэлтэй байдаг эрсдлээс, түүний сөрөг үр дагавраас хамгаалагдах магадлал илүү байх болно,

- Гадаадын хөрөнгө оруулагчид олон улсын хөрөнгийн зах зээлд гарцтайгаас гадна тэдний хувьцаа эзэмшигчид нь эрдэс баялгийн үнийн өөрчлөлтөөс үүсэх эрсдлийг багасгах боломж илүүтэй, бас туршлагатай байдаг учраас тэдэнд менежментийг хариуцуулах нь зөв болно.

- Гадаадын хөрөнгө оруулагчдын хувьд зээлийн өртөг харьцангуй доогуур байх нөхцөл ашиглагддаг, бага өртөгтэй зээлийг ашиглан эрсдлийн зарим хэсгийг бусдад шилжүүлж чаддаг,

- Орд ашиглалтад гаднын компанийг арай илүү хувиар оролцуулсан нөхцөлд сайн менежмент, сайн технологи нэвтрэх боломж илүү байх болно,

- Монголын төрийн нэрийн өмнөөс томилогдсон компанид ордын ашиглалтын менежментийг хариуцуулах нь их эрсдэлтэй. Гаднын компани тийм нөхцөлд хөрөнгө оруулахаас татгалзах магадлал маш өндөр байгаа. Одоо манай улсад байгаа төрийн өмчийн аж ахуйн нэгжүүд хамгийн муу менежменттэй, тэдгээрт ашиглалт завшилт цэцгэлж байдаг, өндөр үр ашгийн төлөө ажиллах сэтгэл чадваргүй хүмүүст хөрөнгө хариуцуулах нь манайханы хэлдгээр чононд хонь хариуцуулахтай адил гэдгийг хувийн компанийхан сайн мэдэж байгаа.

Стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын ордын ашиглалтад төр 34, 50 хүртэл хувиар оролцохын тулд орд ашиглалтын хөрөнгө оруулалтад оролцооныхоо хувьд тохирох хөрөнгө зарцуулах нь зайлшгүй бөгөөд түүний эх үүсвэрийг бүрдүүлэх аргаа олсон байх шаардлагатай. Үүний тулд орд ашиглах техник эдийн засгийн үндэслэлийг зохих стандартын хэмжээнд боловсруулж урт хугацааны бага хүүтэй зээл авах, хувьцаа гарган хөрөнгийн зах зээлд борлуулах, болон тийм үйл ажиллагаанд оролцох зэрэг ажил зохиох хэрэгтэй болно.

Монголын үндэсний компанийг дэмжих бодлогын талаар

Үндэсний буюу дотоодын хөрөнгө оруулагчийг стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын ордыг ашиглах үйл ажиллагаа эрхлэхийг бүх талаар дэмжиж, үндэсний хөрөнгөтнийг бий болгох бодлоготой байх нь чухал юм. Ийм бодлогын үүднээс Үндэсний компани ямар нэг гаднын компанийн оролцоогүйгээр ашигт малтмалын тодорхой ордыг ашиглах үйл ажиллагаа явуулах бол түүнд төрийн оролцоог аль болохоор бага хэмжээнд тогтоож байвал зөв болно. Үүнтэй холбогдуулж ордын ашиглалтаас олж байгаа татварын дараах чөлөөт ашгийн хуваарилалтаар оногдсон орлогынхоо 50 –иас доошгүй хувийг Монголдоо ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, тэргүүний техник технологийг нэвтрүүлсэн үйлдвэр үйлчилгээг хөгжүүлэх, экспорт нэмэх, импорт хэмнэх арга хэмжээнд зориулан

ашиглах, түүнийхээ үр дүнг ил тод илтгэж байх асуудлаар стратегийн орд ашиглагч Үндэсний компанитай гэрээ байгуулдаг байх нь зүйтэй.

2. Татварын тухай хуульд оруулах өөрчлөлт.

Стратегийн ач холбогдолтой гэж үзсэн ашиг хуримтлал ихтэй ордын ашиглалтад монголын төрийн оролцоо байлгахыг хувийн компаниуд сонирхохгүй байгаа. Гэтэл Монголын төрийн хувьд хувь оролцох замаар монголдоо үлдэх ашиг хуримтлалыг ахиу байлгах, олборлох үйлдвэрийн ил тод байдлыг хангах, зардал орлого ашиг болон түүний хуваарилалтад хяналт тогтоож байх сонирхол байгаа. Эдгээр хоёр сонирхолыг тэнцвэржүүлэн шийдэх хамгийн боломжтой зам нь төрийн оролцоог их байлгахад биш, харин татварын хуулиа боловсронгуй болгож татвараар орох орлогыг ахиу байлгах арга олох явдал юм.

Энэ чиглэлийг баримтлан татварын тухай хуульд дараах зарим өөрчлөлтийг оруулах боломж байгаа санагддаг юм. Тухайлбал:

Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх. Энэ нь орлого ашгаас Монголд үлдээх хэмжээг найдвартай нэмэгдүүлэх бөгөөд ордын олборлолтод төрийн оролцоог илүү байлгах эрсдэл ихтэй алхмаас ухралт хийх бололцоо өгнө.

Ашигт малтмалын тухай хуульд “Дотоодод борлуулж байгаа нүүрс болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр түүний борлуулалтын үнэлгээний 2,5 хувьтай тэнцүү байх”-аар заасныг өөрчилж “Дотоод гадаад зах зээлд борлуулж байгаа нүүрс болон түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр түүний борлуулалтын үнэлгээний 5 хувьтай тэнцүү байх” гэж өөрчлөх,

“Дээр зааснаас бусад ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр тухайн уурхайн эдэлбэрээс олборлож худалдсан, худалдахаар ачуулсан болон ашигласан бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээний 5 хувьтай тэнцүү байна” гэснийг 7-7,5 хувьтай тэнцүү байна гэж өөрчлөхөд их эсэргүүцэлтэй тулахгүй болов уу.

Ашигт малтмалын нөөц ашигласны татварын хэмжээг ингэж өөрчилсөн нөхцөлд бусад улсад байдаг татварын дундажаас их гарахгүй.

Зарим бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийн албан татварын тухай 2006 оны 5 дугаар сарын 12-ны өдрийн хуулийг цаашид тууштай баримтлах хэрэгтэй. Тухайлбал, Унци алтны суурь үнийг 500 ам доллар, тонн зэсийн суурь үнийг 2600 ам доллараар тогтоон түүнээс давсан үнийн дүнгээс 68 хувийн татвар оногдуулдаг болсныг өөрчлөхгүй дагаж мөрдөх нь чухал. Бусад улсад байдаг зүйл.

Ашигт малтмалын ордыг монголд ашиггүй, харин хохиролтой нөхцөлөөр ашиглуулж, гадаадын компанид хэт их ашиг хонжоо олгож байхыг эсэргүүцэж, иргэний нийгмийн зүгээс тавьж буй зүй ёсны шаардлагыг анхаарч **Монгол улсын аж ахуйн нэгж, байгууллагын орлогын албан татварын хуулийг 2006 оны 6 дугаар сард өөрчилж, гадаадын хөрөнгө оруулагчдад олон жилээр татвар төлөхгүй байх буюу их хэмжээний хөнгөлөлт авч байсныг хүчингүй болгосон нь зөв болсон. Нэгэнт татварын дарамтыг бага болгосон учраас дотоод ба гадаадын хөрөнгө оруулагчдад адил нөхцөл бүрдүүлж өгсөн нь зохистой шийдвэр болсон бөгөөд цаашид татварын хөнгөлөлт чөлөөлөлтийг гаргахгүй байх нь чухал.**

Ашигт малтмалын тухай болон татварын тухай хуульд оруулж болох өөрчлөлтийн талаар, мөн дэлхийн нилээд улсууд олборлох салбарын ил тод байдлын санаачлага хэрэгжүүлж байгааг монголдоо нэвтрүүлэх талаар гаргаж байгаа дээрх саналууд ойлгогдож дэмжигдэн шийдэгдвэл Монгол улсын байгалийн баялгийг улс ард түмний ашиг сонирхолд нийцүүлж ашиглах, гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг үргээх биш шударга нөхцөлөөр сонирхуулан оролцуулахад тус болох нь дамжиггүй.

Стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын ордын ашиглалтаас төрд орж ирэх ашиг хуримтлалын хуваарилалт ашиглалтын талаар

Монголын иргэний нийгмийн байгууллагын төлөөлөгчдийн зүгээс ашигт малтмалын ордын ашиглалттай холбогдсон санал шаардлагын гол зорилго нь ашигт малтмалын ордуудыг монгол улсад хохиролтой биш ашигтай нөхцөлөөр ашиглах, түүнд гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг сонирхуулан оролцуулах нөхцөл хангасан хууль зүйн орчин бүрдүүлж хэрэгжүүлэх, ил тод байдлыг хангаж ашиглах завших явдал гаргахгүй байхад оршиж байгаа.

Орлого ашгийг төр ба хувийн компанийн хооронд шударга зарчмаар ил тод аргаар хуваарилдаг болгох, төрд орж ирсэн орлого ашгийг хэрхэн зарцуулсны хариуцлагыг засгийн газар нь иргэдийнхээ өмнө хүлээдэг байхыг шаардаж байгаа болохоос биш бэлэн орд буюу бэлэн мөнгө хувааж өгдөг болохыг шаардаад байгаа юм биш гэж би ойлгодог.

Иргэдийн зүгээс тавьж буй энэ шаардлагыг хэрхэн оновчтой шийдэх аргыг олох санаачлагаар өрсөлдөх биш, \ алаагүй баавгайн арьсыг хуваах гэгчээр \ орд газрыг үнэлж хувьцаа нэрээр тараах, эсвэл ирээдүйн ашгийг эх орны хишиг нэрээр мөнгөөр хуваан өгч байх мэтгэлцээн явагдаж байх шиг санагдана. Хувьцаа хишиг тарааж байх саналууд оновчтой биш, хэрэгжүүлье гэж бодоход улс нийгмийн хөгжилд эерэг биш сөрөг нөлөө үзүүлэх байх. Энэ талаар манай эдийн засагчид санал бодлоо тодорхой илэрхийлэхгүй байна. Улс төрийн нам, төрийн удирдах нөхдөөс гаргаж байгаа саналд болгоомжтой хандаж байгаа нь ойлгомжтой. Энэ хариуцлагатай асуудлаар хүмүүс өөрийн саналыг нуулгүй болгоомжлохгүй хэлэх ёстой. Миний бодлоор бол Тавантолгойн нүүрсний ордын нөөцийг үнэлж хувьцаа гэж бүх иргэдэд тараасан нөхцөлд уг ордыг ашиглах асуудлыг эдийн засгийн хувьд утга учиргүй болгоно, ашигт малтмалын орд ашиглалтын чөлөөт ашгийн төрд оногдох хэсгийг хишиг нэрээр иргэдэд тарааж өгдөг болчих бол бэлэнчлэх сэтгэлгээ гэж нэрлээд байсан ажил хийхгүй амьдраад байх хэвшлийг бий болгоно гэж би болгоомжлоод байгаа юм.

Энэ асуудлаар Дэлхийн Банкны төлөөлөгчөөс саналыг нь сонссоныг сониноос харлаа. Тэр хүн бэлэн мөнгө тараах хувилбар байж болох. Тэгэхдээ хөгжлийн зорилтод нөлөөлөх арга замыг олох нь чухал гээд Латин Америкийн зарим улсад хүүхдүүдийг сургуульд бүрэн хамруулах, иргэдийн эрүүлийг хамгаалах зорилгод маш үр дүнтэйгээр мөнгө зарцуулсан байдаг гэж хэлжээ. Энэ хүн хөдөлмөрийг үнэлсэн биш мөнгө тараахыг буруу, улс нийгмийн хөгжилд нөлөөлөх арга хэмжээнд хөрөнгө зарвал зохино гэдгийг болгоомжтойгоор, тэхдээ

тодорхой хэлсэн байна билээ. Мөнгө баялаг тарааж өгөх сайхан саналыг эсэргүүцлээ гэх хүн гарах учраас болгоомжилсон маягаар хэлжээ гэж би ойлгосон.

Мөнгөний худалдан авах чадварт гарч болох өөрчлөлт

Стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын томхон ордыг ашиглах хөрөнгө оруулалтын зардлын мөнгөний бодит үнийг ирээдүйд хүлээх мөнгөн урсгалын үнэлгээтэй харьцуулан тооцох, өөрөөр хэлбэл мөнгөний худалдан авах чадварын өөрчлөлтийг тооцож үзэх шаардлагатай. Үүнийг хөрөнгө оруулах төрийн өмчийн газар болон хувийн хөрөнгө оруулагч компани анхаарах байх.

Миний хувьд мөнгөний худалдан авах чадварын өөрчлөлтийн тооцоог хийх онцын шаардлагагүй, түүнээс нийт үр ашгийн тооцоонд онц нөлөөлөх зүйл гарахгүй болов уу гэж бодогдсон. Ордыг ашиглах төслийг боловсруулж хэрэгжүүлэх, үйлдвэрлэлийн төслийн хүч чадлыг бүрэн эзэмшихэд бага хугацаа зарцуулахыг хөрөнгө оруулагчид эрхэмлэн хэрэгжүүлэх бололцоо байгаа. Ийм учраас ашиг хуримтлал, түүний хуваарилалтын тооцоог жил жилээр биш, төслийн хүч чадал бүрэн ашиглагдаж байх жилийн хэмжээнд хийсэн юм. Энэ нь ордын ашиглалт дахь төрийн болон хувийн өмчийн хөрөнгө оруулагчдын оролцоо, ашиг хуримтлалын хуваарилалтын оновчтой харьцаа ямар байх асуудлаар зарчмын шийдэлд хүрэхэд хангалттай өгөгдөхүүн болно гэж бодсон болно.

Ашигт малтмалын ордыг ашиглах зохистой хэмжээ ба боловсруулах үйлдвэр

1. Зэс, алт, нүүрс зэрэг ашигт малтмалын орд, түүний нөөц дахин сэргээгдэхгүй. Хөрөнгө оруулагчид, ялангуяа гадаадын хөрөнгө оруулагчид ашигт малтмалын ордын нөөцийг, зах зээл л байвал, аль болох их хэмжээгээр олборлож түүхий эдийн хэлбэрээр борлуулж, богино хугацаанд ашиг олохыг сонирхоно. Үүнийг тэдний зүгээс харвал буруутгаж болохгүй. Гэвч хөрөнгө оруулагчдын сонирхол Монгол улсын төр засгийн эдийн засаг нийгмийн хөгжлийн бодлогод дандаа зохицохгүй.

Богино хугацаанд ашиг олох сонирхолд хөтлөгдөж эдгээр ашигт малтмалын ордын нөөцийг цөөн жилийн хугацаанд олборлож дуусгахаас болгоомжлох, эдийн засгийн хувьд ашигтай байх олборлолтын зохистой хэмжээг тооцон тогтоож ордын нөөцийг аль болох олон жил ашиглах бодлого хэрэгжүүлэх нь Монгол төрийн чухал бодлого байх ёстой.

Алив ордыг ашиглах техник эдийн засгийн үндэслэлийг боловсруулж батлах, ордыг ашиглахад шаардагдах дэд бүтцийг бүрдүүлэх ажилд Засгийн газар шийдвэрлэх үүрэгтэй оролцох замаар дээрх бодлогоо хэрэгжүүлэх боломж байгаа. Ашигт малтмалынхаа нөөцийн зохих хэсгийг ирээдүй - хойч үеэ бодож үлдээх, улсын болон бүс нутгийн хөгжил, дэд бүтцийн ашиглалт, хот суурингийн иргэдийн ажил эрхлэлт амьдралын ирээдүйг харсан бодлого хэрэгжүүлж байх нь Монголын төр засгийн үүрэг.

2. Ашигт малтмалыг түүхий эд хэлбэрээр экспортлохыг аль болохоор хязгаарлаж, боловсруулан эцсийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж экспортолдог болох бодлого хэрэгжүүлэх нь чухал. Жишээлбэл:

- Зэс олборлох 3 үйлдвэртэй болох ирээдүй байна. Эрдэнэт, Оюутолгой, Цагаансуваргын зэсийн ордыг ашиглах уулын баяжуулах үйлдвэрүүдээс жилд 500-600 орчим мянган цэвэр зэс агуулсан баяжмал үйлдвэрлэгдэх бөгөөд тэдгээрийг тал талаас тээвэрлэн хүргэх төмөр замын тээврийг бий болгох замаар Чойр орчимд зэс хайлуулах үйлдвэр байгуулах төлөвлөгөөтэй, тэр нь үндэсний хөгжлийн хөтөлбөрт цогцоор тусч хэрэгжих ёстой. Чойр орчимд ийм үйлдвэр баригдвал бүтээгдэхүүнийг нь Ази болон Европын зах зээлд борлуулах нөхцөлтэй байна. Өөрөөр хэлбэл, Оюутолгой ба Цагаансуваргын ордын ашиглалтаас гарах зэсийг баяжмал хэлбэрээр нэг хоёр зах зээлд борлуулдаг бол зах зээлийг өргөтгөх боломжтой болно

Харин цэвэр зэсийг ямар бүтээгдэхүүн болгож боловсруулбал борлуулалтын ирээдүйтэй байхыг тусгайлан судалж шийдвэл зохино. Хаанаас ч худалдан авч болдог янз бүрийн зэс утас үйлдвэрлэх биш харин хэрэгцээний ирээдүй их байж болох нэр төрлийн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхийг эрхэм зорилт болгон хэрэгжүүлбэл зүйтэй. ХҮ-ийн сайдаар ажиллаж байсан Жаргалсайхан өндөр хүчдэлийн цахилгаан дамжуулах шугамын зэс утас үйлдвэрлэх нь ирээдүйтэй гэж үзэж байсан нь зөв санагддаг юм. Энэ бол нэг л бүтээгдэхүүний жишээ.

- Монгол улсад коксжих, чулуун болон хүрэн нүүрсний нөөц багагүй байна. Дэлхийн хэмжээнд нүүрсний ирээдүйн хэрэгцээ багасахгүй. Цахилгаан эрчим хүчний үйлдвэрлэлтэд ашиглагдаж байгаа Байгалийн хий болон газрын тосны нөөц 50-60 жилд хүрэлцэнэ, түүнийг орлох гол түлш нь нүүрс байх бөгөөд, нүүрсний нөөц хэдэн зуун жилийн хэрэгцээнд хүрэлцэнэ гэж тооцдог байна.

Манай улсын хувьд нүүрсний ордуудаа ашиглахад бодлоготой хандах хэрэгтэй. Нүүрсийг боловсруулахгүйгээр зөвхөн түлшинд хэрэглэх нь үр ашгийн хувьд төдийгүй байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөний хувьд сөрөг үр дагавар ихтэй гэж үзэж байгааг анхаарах ёстой. Кокс, хагас кокс үйлдвэрлэх, нүүрсийг гүнзгий боловсруулж хий, нефть орлох бүтээгдэхүүн гаргаж авах талаар гадаад орнуудад хийгдэж байгаа туршилт судалгааг идэвхтэй судлан, тэргүүний гэж үзэх технологи техникийг авч нэвтрүүлэх нь чухал зорилт байвал зүйтэй. Нүүрсийг боловсруулах замаар нефть бүтээгдэхүүнийхээ \500 орчим мянган тоннын\ хэрэгцээг өөрийн эх үүсвэрээс хангаж, импортын хамаарлыг багасгах боломж байж болох юм. Энэ бол бодлогын чанартай асуудал.

Ашигт малтмалын ордын бүтээгдэхүүний экспортын үнэ орлогыг хянах асуудал

Манай Засгийн газар 2007 оны 4 дүгээр сард Уул уурхайн экспортын бүтээгдэхүүний борлуулалтын үнэлгээг жишиж үнэлэх, түүнийхээ аргачлалыг тогтоох тухай шийдвэр гаргасан байна.

Засгийн газар, ашигт малтмалын орд ашиглаж, бүтээгдэхүүнээ экспортод гаргаж байгаа компани борлуулалтын орлогоо багасган мэдээлж, төсөвт татвар

бүрэн төлөхөөс зайлсхийхтэй тэмцэх гол зорилгоор дээрх шийдвэрийг гаргасан байх. Энэ шийдвэрт тусгасан арга зөв эсэхэд эргэлзэж байна.

Алт , зэс , цайр, хар цагаан тугалга зэрэг үнэт болон өнгөт металлын борлуулсан байвал зохих үнийг Лондонгийн металлын бирж дээр зарласан үнийн дундажаас үндэслэж тооцдог байх нь зөв бөгөөд боломжтой.

Нүүрс, төмрийн хүдэр, жонш зэрэг бүтээгдэхүүний борлуулах үнэ гэж металлын биржээр зарлагддаггүй. Учир нь, эдгээр бүтээгдэхүүн их хэмжээгээр арилжаалагддаг, худалдагч худалдан авагчид нь эрэлт нийлүүлэлтийн нөхцөл, тээврийн зай зардлыг харгалзан үнийг маш их зөрүүтэйгээр тохиролцож болдог учраас биржээр жишиг гэж болох үнийг зарлах нөхцөл үндэслэл байдаггүй. Ийм учраас манайх ямар нэг улсын сэтгүүлд нийтлэгдсэн үнэ, мөн зарим улсын хоорондын худалдааны гэрээгээр тохирсон үнийг нүүрс, төмрийн хүдэр, жоншийг экспортлоход баримтлах ёстой үнийн жишиг болгоно гэсэн шийдвэр гаргахаар төлөвлөж, санал авч байгаа нь буруу юм.

Ямар нэг улсын дотоодын үйлдвэрлэлийн тухай мэдээлэлд хэвлэгдсэн үнийн тухай мэдээ нь тухайн улсын үйлдвэрлэгч болон худалдан авагч нар хэрэглэгч нийлүүлэгчдийн байршил, зах зээлийн эрэлт хангалт зэрэг ямар нөхцөлийг харгалзан тохиролцсон үнэ болохыг харуулахгүй. Манай экспортолж байгаа бүтээгдэхүүн ямар зайд тээвэрлэгдэж ямар нөхцөлөөр гадаадын худалдан авагчид нийлүүлэгдэж байхыг зэрэгцүүлж судлахгүйгээр дээрх мэдээлэлд нийтлэгдсэн үнийг жишиг үнэ гэгч болгон хэрэглэх гэх нь наанадаж гадаад худалдаанд үнэ тохиролцдог арга практикийн мэдлэггүй хүний санаачлагаар засгийн газрын шийдвэр гарчээ гэсэн дүгнэлтэд хүргэж болно. Хэрэв ашигт малтмалын орд ашигладаг компани бүтээгдэхүүн экспортлох асуудлаар гаднын компанитай хэлэлцээр хийх үедээ “ худалдан авагч компанитай үнэ тохиролцох хэлэлцээрт биднийг төлөөлөн оролцож, тогтоосон жишиг үнийхээ түвшинд үнэ тохиролцож өгнө үү ” гэсэн хүсэлт гаргавал холбогдох төрийн байгууллагын ажилтан яаж хандах вэ? гэсэн асуудал аяндаа гарч байгаа юм.

Ер нь Төрийн зүгээс нүүрс, эрчим хүчний үнийг чөлөөлөх алхам хийхгүй удаж байгаа бол одоо экспортын бүтээгдэхүүний үнийг төр тогтоох, төрийн өмч давамгайлсан байдал бий болгох алхам хийж байгаа нь ажиглагдаж байна. Шинэ үндсэн хуулийн үзэл санааны дагуу зах зээлийн эдийн засагт шилжих, үүнтэй холбоотойгоор үнэ чөлөөлөх зарчмын чиглэлээсээ ухрав гэсэн шүүмжлэлд өртөх биш биз.

Уул уурхайн бүтээгдэхүүнийг экспортод ашигтай үнээр борлуулах, борлуулсан бодит үнэд орлого ашиг хуримтлалыг тодорхойлж, нөөц ашигласны төлбөр болон татварын орлогыг улсын төсөвт бүрэн хуримтлуулах зорилгоор ажиллах нь зүйтэй.

Харин ийм зөв зорилтыг төрөөс үнэ тогтоож байх буруу аргаар хэрэгжүүлж боломгүй. Үүний оронд дараах аргаар ажиллах нь зүйтэй санагдана:

- Уул уурхайн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, түүний ирээдүй, тэргүүний технологи, зах зээл үнийн талаарх мэдээллийг энэ салбарт үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа үндэсний компаниудад тогтмол хүргэж байхын зэрэгцээ тэдэнд тэргүүний технологи олж нэвтрүүлэх, зах зээлд өрсөлдөх чадвартай байхад нь төрийн зүгээс дэмжлэг үзүүлдэг байх,

- Оновчтой зах зээл, худалдан авагчийг зөв сонгох, экспортлох бүтээгдэхүүний үнийг ашигтай нөхцөлөөр тохирход нь үндэсний компанид төр засгийн байгууллагын зүгээс зөвлөгөө өгч тусалдаг байх,

- Нэг төрлийн үйлдвэрлэл эрхэлж байгаа Монголын компаниудыг аль болохоор корпораци болгон нэгтгэх, бодлого үйл ажиллагааг нь нягт уялдуулдаг болгох арга хэмжээ авах,

- Экспортолсон бүтээгдэхүүний үнэ, орлогыг зөв мэдээлж байгаа эсэхийг хянах хэрэгтэй. Үүний тулд үйлдвэрлэл эрхэлж буй аж ахуйн нэгжийн удирдлагын бүрэлдүүнд төрийн төлөөллийн хүнийг оролцуулах, төрийн хөрөнгийн оролцоог зарим хэмжээгээр байлгах, санхүү мөнгөний урсгалд нь тавих хяналтыг боловсронгуй болгох зэрэг ажлыг зохиож болно. Энэ ажилд ОСИТБС –ын шугамаар идэвхтэй ажиллах, иргэний нийгмийн байгууллагын хяналтыг зохион байгуулах боломж байгаа.

**Судалгаа хийж, дүгнэлт санал боловсруулсан
Думаагийн Содном**

Ашигт малтмалын стратегийн ач холбогдолтой гэж үзэж буй алт зэс, коксжих нүүрсний зарим ордын ашиглалтаас орж болох ашиг хуримтлал болон түүний хуваарилалтад хэрэглэх нөхцлүүдээр хийсэн баримжаа тооцоо, түүнээс хийж болох дүгнэлт санал

НЭГ. Оюутолгойн зэс алтны ордын жишээн дээр хийсэн баримжаа тооцоо.

Энэ тооцоонд ашгийн татварыг 25 хувиар авсан. Нэмэгдэл өртгийн болон экспортын татвар тусгаагүй. Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг 5 хувиар өртөгт тусгагдсан гэж тооцсон болно.

1. Оюутолгойн зэс алтны ордын нөөц :

- Зэс 16 сая тонн

- Алт 362 тонн

\Энэ нөөц 30 сая тонн зэс, 100 тонн алт болж нэмэгдэх мэдээлэл бий\

2. Ордыг ашиглахад шаардагдах хөрөнгө оруулалтын зардал:

2 400 000 000 ам доллар

3. Олборлолтын жилийн хэмжээ:

- Зэс 400 000 тонн цэвэр зэс.

- Алт 9 200 кг /буюу 296 680 унци/

4. Жилийн борлуулалтын орлого:

Айвенхоу-ийн тооцоонд : Зах зээлийн үнээр:
авсан үнээр: _____: _____

- Зэс а/400 000х **2220**- 888 сая долл.: б/ 400 000х **5000**- 2000 сая долл

- Алт а/296 680х **400**- 118,7 сая долл.: б/ 296 680х **500**- 148,3 сая долл

Бүгд 1006,7 сая долл 2 148,3 сая долл

5. Жилийн олборлолтын бүх өртөг\Барагцаа\ 432 000 000 ам доллар

6. Татварын өмнөх ашиг 574,7 сая долл: 1716,3 сая долл

7. Ашгийн татвар 25% 143,7 сая долл: 429,1 сая долл

8. Татварын дараах ашиг 431,0 сая долл : 1 287,2 сая долл

9. Хөрөнгө оруулалт нөхөх хугацаа 5,6 жил. : 2 жил

.....

10. Чөлөөт ашиг хуваарилагдах хэмжээ:

Татварын дараах ашгийн хуваарилалт:

- 34 хувь Монголд	146,5 сая долл	:	437,6 сая долл
- 66 хувь Компанид	284,5 сая долл	:	849,6 сая долл

11. Нөөц ашигласны төлбөр 50,3 сая долл: 107,4 сая долл

12. Ашгийн татвар	143,7 сая долл:	429,1 сая долл
Нийлбэр нь	194,0 сая долл:	536,5 сая долл

Нийт ашиг хуримтлалын хуваарилалт:

	Монгол талд		:	Айвенхоу компанид	
	Хуучин үнийн	Шинэ үнийн		Хуучин үнийн	Шинэ үнийн
1. Нөөцийн төлбөр ба Ашгийн татвараар	194,0 сая	536,5 сая	:	---	---
2. Чөлөөт ашгийн хуваарилалтаар	\ 431 сая . 1287,2 сая.\				
Төрийн 34 %-ийн оролцооны нөхцөлд	146,5	437,6	:	284,5	849,6
Бүх ашиг хуримтлал хоёр талд хуваарилагдах хэмжээ:					
Бүгд \ А \	340,5	974,1	:	284,5	849,6
харьцаа	54,0 %			46,0 %	
Тус тусын хөрөнгө оруулалтын зардлаа нөхөх хугацаа	2,4 жил	0,8 жил	:	5,6 жил	1,9 жил

Дүгнэлт, санал:

1. Ашигт малтмалын ордын ашиглалтад Монголын төрийн өмчийн газар буюу Монголын үндэсний компани хувьцааны нь 34 хувийг эзэмшиж, менежментийг гадаадын компанид хариуцуулан хяналт сайн тавьж ажиллах нөхцөлд нийт ашиг хуримтлалын 54 орчим хувь нь Монголд үлдэж, 46 хувь нь гадаадын компанид оногдох юм байна.

Зэс алтны одоогийн үнийн түвшингээр хийсэн дээрх тооцооноос үзэхэд 34, 66 хувийн оролцооны нөхцөлд Монголын тал хөрөнгө оруулалтынхаа 1 доллар тутамд 1,2 долларын ашиг хуримтлал авах бол Айвенхоу компани 54 центийн ашиг авах байна. Дэлхийн банкны судалснаар Оюутолгойтой адил төстэй уурхайн бизнесээс гадаадын хөрөнгө оруулагчид гол төлөв 15-20 хувийн ашиг хүртэх хүлээлттэй байдаг гэсэн. Өөрөөр хэлбэл хөрөнгө оруулалтаа 5-6,5 жилд нөхөх ашиг оногдож байвал хангалттай гэж үздэг байна. Гэтэл дээрх тооцоогоор

Айвенхоу компани өөрийн 66 хувийн хөрөнгө оруулалтаа одоогийн зах зээлийн үнийн нөхцөлд 2 жилийн хугацаанд нөхөх бололцоотой нь харагдаж байна. Энэ бол хэт өндөр ашгийн нөхцөлтэйгөөр ордын ашиглалтад оролцоно гэсэн үг.

Ийм учраас: А\ Айвенхоу компанид татварын хөнгөлөлт үзүүлэх нь ямар ч утгагүй юм.

Б\ Аж ахуйн нэгжийн ашиг орлогын татварыг нэмж болохгүй учраас ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр \ роялти \ -ийг нэмэгдүүлэх хууль гаргах нь зүйтэй байна. Нүүрсний нөөц ашигласны татварыг түүнийг экспортод гаргасан нөхцөлд оногдуулдаг болох, түүнээс бусад ашигт малтмалын нөөцийг ашигласны татвар 5 хувь байгааг 7-7,5 хувь болгоход их эсэргүүцэл гарахгүй.

В\ Монгол улсын УИХ-аас 2006-5-12 –ны өдөр гаргасан Үнийн өсөлтийн албан татварын хуулийг тууштай хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Алтны унцийн үнэ 500, Зэсийн тоннын үнэ 2600 ам доллараас давсан хэсгээс 68 хувийн татвар авч байх нөхцөлд Монгол талд оногдох ашиг хуримтлал дээр дурьдсан 54 хувиас илүү байх болно.

Г\ Зэсийн баяжмалд экспортын татвар оногдуулах боломжийг судалж шийдэх шаардлагатай байж болох.

Айвенхоу компанитай хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулах хэлэлцээрийг эцэслэн шийдэхээс өмнө татварын болон ашигт малтмалын тухай хуульд дээр санал болгосны дагуу өөрчлөлт оруулж, тэр үндсэн дээр тохиролцоо хийх нь зүйтэй.

2. Стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын ордыг Монголын үндэсний компани эзэмшин ашиглах бол түүнд төрийн өмчийн газрыг заавал оролцуулахгүй байх, оролцуулсан нөхцөлд 34 хувиас илүүгүй байлгах, харин тэрхүү ордынхоо ашиглалтад гадаадын компанийг оролцуулахыг хүсвэл 51 хүртэл хувиар оролцуулахыг Үндэсний компанид зөвшөөрдөг байх хууль гаргавал зохимжтой.

Ийм хууль гаргахдаа Үндэсний компанийн стратегийн ордын ашиглалтаас олсон чөлөөт ашгийг гадаадад байршуулахыг хязгаарлах, гадагш гуйвуулбал татвар оногдуулдаг байх, харин эх орондоо ажлын байр шинээр бий болгох, шилдэг техник технологийг үйлдвэрлэлд нэвтрүүлэх хөрөнгө оруулалтад зориулан ашиглахыг урамшуулж байх заалтыг тусгах нь зүйтэй болно.

3. Стратегийн ач холбогдолтой ашигт малтмалын ордын ашиглалтад Монголын төрийн оролцох хэмжээг 50 –иас дээш хувь байлгах талаар Ашигт малтмалын тухай 2006 оны 7 сарын 8-ны өдрийн хуульд өөрчлөлт оруулах гэвэл гадаадын хөрөнгө оруулагчид дургүйцэж, хөрөнгө оруулахаас татгазах үр дагавартайг бодолцох хэрэгтэй. Төр 34 хувиар оролцох нөхцөлд бүх ашиг хуримтлалын 54, түүнээс дээш хувь нь Монгол талд оногдох бололцоо байгаа учраас төрийн оролцоог Ашигт малтмалын тухай хуулиар нэгэнт тогтоогоод байгаа хэмжээнээс нэмэгдүүлэх, үйлдвэрлэлийн менежментийг төрд авах асуудал тавих нь их эрсдэлтэй болохыг онцолж анхаарахгүй бол болохгүй.

**Хоёр. Тавантолгойн нүүрсний ордын жишээн
дээр хийсэн баримжаа тооцоо**

Энэ тооцоонд ашгийн татварыг 25 хувиар авсан. Нэмэгдэл өртгийн болон экспортын татвар тусгаагүй. Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг борлуулалтын дүнгээс 2,5 хувиар тооцсон. Нүүрсийг экспортолсон нөхцөлд нөөц ашигласны төлбөр оногдуулахгүй байх хуультай боловч тэр хуульд өөрчлөлт оруулж төлбөр авдаг болох нь зүйтэй гэсэн үндсэн дээр тооцоонд авсан.

1. Нүүрсний жилийн олборлолт 20 сая тонн. Үүнээс борлуулах бүтээгдэхүүн:	
- Коксжих нүүрсний баяжмал	8 сая тонн.
- Эрчим хүчний чулуун нүүрс	11 сая тонн.
2. Ордын ашиглалтын хөрөнгө оруулалт	4 тэрбум ам доллар.
3. Бүтээгдэхүүнийг борлуулах үнэ:	
- Коксжих нүүрсний баяжмал	100доллар\ тонн
- Эрчим хүчний нүүрс	50 доллар\ тонн
4. Борлуулалтын орлого:	
- Коксжих нүүрсний баяжмал	800 сая ам доллар.
- Эрчим хүчний нүүрс	550 сая ам доллар.
Дүн	1 350 сая ам доллар.
5. Өртөг	230 сая ам доллар
- Коксжих нүүрсний баяжмал	15дол\ тонн 120 сая
- Эрчим хүчний нүүрс	10дол\ тонн 110 сая
6. Нөөц ашигласны төлбөр \ 2,5% \	33,7 сая ам доллар
7. Ашиг \ 1350-230- 34 \	1 086 сая ам доллар
8. Ашгийн татвар 25%	272 сая
9. Цэвэр ашиг \ 1086-272 \	814 сая
10. Хөрөнгө оруулалтын нөхөлт	5 жил
11. Ашиг хуримтлалын хуваарилалт.	

Төрийн оролцооны хувь: 51 хувь : 49 хувь

A\ Төрд орох бүх ашиг үүнээс:	721 сая	:	705 сая
- нөөц ашигласны төлбөрөөр	34 сая	:	34 сая

- ашгийн татвараар	272 сая	:	272 сая
- чөлөөт ашгаар \ 814 \	415 сая	:	399 сая
Хуримтлалд эзлэх хувь \ 1120 \	64 хувь	:	63 хувь

Б\ Компанид оногдох ашиг

- чөлөөт ашгаар \ 814 \	399 сая	:	415 сая
Хуримтлалд эзлэх хувь \ 1120\	36 хувь	:	37 хувь

Хөрөнгө оруулалтыг нөхөх хугацаа:

- төрийн хувьд \ 2000 сая : 721 сая \	3 жил	:
- компанийн хувьд \ 2000 сая : 399 сая \	5 жил.	:

Дүгнэлт санал:

1. Тавантолгойн нүүрсний ордыг ашигласнаар гарч болох 1 120 сая ам долларын ашиг хуримтлалаас 63 хувь нь төрийн мэдэлд хуваарилагдах боломжтой учраас уг ордын ашиглалтад төрийн оролцоог 49 хувиас илүүгүй тогтоож, менежментийг хувийн компанид хариуцуулах нь зөв байж болох.

2. Энэ ордыг ашиглах компанид татварын ямар нэг хөнгөлөлт үзүүлэх нь утгагүй. Харин хүсэлт гаргавал ордын ашиглалтын эхний жилүүдэд оногдсон ашгийн татварыг төлөх хугацааг хойшлуулж болохыг хуульдаа анхаар болох юм.

3. Ордын ашиглалтад оролцох үндэсний компанитай чөлөөт ашгаа Монголд ажлын байр нэмэх, үйлдвэрлэл үйлчилгээ хөгжүүлэх, нийгмийн асуудлыг шийдэхэд зориулах талаар тохиролцоо хийсэн байвал зүйтэй .

4. Энэ ордын хайгуул ашиглалтын зөвшөөрөл Монголын үндэсний компаниудын нэгдэлд олгогдоод байгаа нь зүйтэй байна. Хэрэв Үндэсний компани нь ордын ашиглалтад сайн менежмент, тэргүүний техник технологи нэвтрүүлэн ашиглах, хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэрийг бүрдүүлэхэд дэмжлэг олох зорилгоор зарим гадаадын компанийг өөрийнхөө оролцооны хэмжээнд оролцуулахыг сонирхвол зөвшөөрөх, тэгэхдээ гаднын компанийн оролцоог 49 хувиас хэтрүүлэхгүй байхыг зөвлөх нь зүйтэй.

**Оюутолгойн зэс алтны ордын эдийн засгийн
үзүүлэлт, ашиг хуримтлал, түүний хуваарилалтын
баримжаа тооцоо, түүнээс хийх дүгнэлт, санал.**

Үнийн өсөлтийн татвар болон ашгийн татварыг авах, Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийг борлуулалтын орлогоос 5 хувиар төлүүлж байхаар энэ тооцоог хийсэн. Нэмэгдэл өртгийн болон экспортын татвар тусгаагүй.

1. Оюутолгойн ордын тооцоонд авсан нөөц:

- Зэс 16 сая тонн.
- Алт 362 тонн.

**2. Ордыг ашиглахад шаардагдах хөрөнгө оруулалтын зардал:
2 400 000 000 ам доллар.**

3. Олборлолтын жилийн хэмжээ:

- Зэс 400 000 тонн.
- Алт 9200 кг буюу 296 680 унци.

4. Борлуулалтын орлого:

- Зэс 400 000 тонн X 5 000 ам дол\ тн	2 000 000 000 ам долл
- Алт 296 680 унци X 500 ам дол\ унци	148 300 000 ам долл

-

Бүгд

2 148 300 000 ам долл

5. Үнийн өсөлтийн татвар

\ 5000-2600= 2400 дол. \
\ 400 000X 2400= 960 000 000\
\ 960 000 000X 68 хувь \

652 800 000 ам долл

**6. Үнийн өсөлтийн татвар хассан
борлуулалтын орлого**

1 496 300 000 ам долл

7. Бүтээгдэхүүний өртөг

432 000 000 ам долл

8. Татварын өмнөх ашиг

1 064 000 000 ам долл

**9. Аж ахуйн нэгжийн ашгийн татвар \ 25 %\
-----**

266 000 000 ам долл

10. Татварын дараах ашиг

798 300 000 ам долл

Ашиг хуримтлалын хуваарилалт:		Монгол талд :	Компанийн талд
1. Хөрөнгө оруулалт \ ам дол\		816 000 000	: 1 584 000 000
2. Оролцооны хувь		34	: 66
3. Ашиг хуримтлалын хувиарлалт:			
- Нөөц ашигласны төлбөрөөр		107 400 000	: --
- Аж ахуйн нэгжийн ашгийн татвараар		266 000 000	: --
- Татварын дараах ашгийн хуваарилалтаар		271 400 000	: 526 900 000
	Бүгд	644 800 000	: 526 900 000
A\ Хувийн жин		55%	: 45 %
Үнийн өсөлтийн татварыг бодолцвол		1 296 800 000	: 526 900 000
B\ Хувийн жин		71 %	: 29%
Компанид оногдох чөлөөт ашгийг гадагш гуйвуулахад 5 хувийн татвар авах нөхцөлд \ 526,9X5= 26,3 сая \			
B\ Хувийн жин		1 323 100 000	: 500 600 000
		72,5%	: 27,5 %
4 . Хөрөнгө оруулалтын зардлыг нөхөх хугацаа \жил\			
		0,6 – 1,3	: 3 – 3,2

Дүгнэлт, санал:

1. Ашиг хуримтлалын хуваарилалт нь монгол талд харьцангуй ашигтай бөгөөд гадаадын компанийн Монголд хөрөнгө оруулах ашиг сонирхолыг хадгалах боломжтой байна. Татварын хөнгөлөлт 2006 оны хуулиар нэгэнт үгүй болсон учраас Монголд хөрөнгө оруулахаа болино гэх тохиолдол их гарахгүй гэж үзэж байна. Оюутолгой мэт өндөр үр ашиг өгөх төслийг хэрэгжүүлэхээс татварын асуудлаас болж татгалзана гэж бодохгүй байх нь зөв.
2. Ашигт малтмалын тухай хуулиар Төрийн оролцоог 34 хүртэл, 50 хүртэл хувь байхаар тогтоосныг нэмэгдүүлэх, ялангуяа 50 ба түүнээс дээш болгох саналд гаднын болон үндэсний компаниуд дургүйцэл илэрхийлж байгаа. Ашгийн ихэнх хувийг хүртэж байх сонирхол тэдэнд байгаа нь тодорхой. Гэвч үйлдвэрлэлийн менежментийг монголын төрийн компанид авах нь маш их эрсдэлтэй. Нөгөө талаар төрийн оролцоог нэмэх нөхцөлд монголын төрийн зүгээс хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр олох асуудал улам хүндрэлтэй болно. Ийм учраас Төрийн оролцооны хувийг хуулиар тогтоосон хэмжээнээс нэмэгдүүлэх хэрэггүй гэж үзэж байна. Харин үүний оронд Ашигт малтмал ашигласны төлбөрийг зарим хэмжээгээр нэмэгдүүлбэл ирээдүйтэй, илүү үр дүнтэй байх болно.

**“Ашигт малтмалын ордыг үр ашигтай
ашиглах асуудалд” санал зөвлөмжийн гол агуулга.**

Ашигт малтмалын орд ашиглах зөвшөөрлийг хөрөнгө оруулагчдад олгох нөхцөл, орд ашиглалтын ашиг хуримтлалыг бодитоор мэдээлэх, зохистой ашиглах асуудалд иргэд, улс төрчид, эдийн засагчдын анхаарал төвлөрч байна.

Хөрөнгө оруулагчтай ашигт малтмалын ордыг ашиглахад оролцуулах талаар байгуулах Хөрөнгө оруулалтын гэрээний нөхцөл удаан хугацаанд мөрдөгдөнө. Ийм учраас юуны өмнө ашигт малтмалын ордыг ашиглах ямар тодорхой нөхцөлүүд Монгол улсын ашиг сонирхолд хохирол учруулахгүй байх, нөгөө талаас хөрөнгө оруулагчдын ашиг сонирхолыг бодолцсон байхыг зохистой шийдэхэд онц анхаарч, алгуурлахгүй байх шаардлагатай.

Санал зөвлөмжид дараах үндсэн асуудал тусгагдсан:

- Хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хуулийн дагуу тооцвол ордын ашиглалтаас олох ашиг хуримтлал Монголын төрд болон Хөрөнгө оруулагчид ямар харьцаагаар хуваарилагдах магадлалтайг Оюутолгойн алт зэс, Тавантолгойн коксжих нүүрсний ордын жишээн дээр баримжаа тооцоогоор гаргаж санал дэвшүүлсэн.

- Ордын ашиглалтад төрийн оролцоо байх хэмжээг тогтоосон хууль, Үнийн өсөлтийн татварын тухай хуулийг өөрчлөлтгүй дагаж мөрдөх шаардлага үндэслэлийг хэлсэн.

- Ашигт малтмалын тухай болон Татварын тухай хуульд өөрчлөлт оруулж болох зарим заалт ба түүний үндэслэлийг гаргасан.

- Ордын ашиглалтаас төрд төвлөрөх ашиг хуримтлалын зориулалт, мөн уул уурхайн бүтээгдэхүүнд жишиг үнэ тогтоох асуудлаар санал бичиж үндэслэл гаргасан.

- Боловсруулах үйлдвэртэй болох, Үндэсний компанийг дэмжих бодлоготой байх, мөн ОЛБОРЛОХ ҮЙЛДВЭРИЙН ИЛ ТОД БАЙДЛЫН САНААЧЛАГА–д нэгдэн хэрэгжүүлэхийн ач холбогдлыг үндэслэсэн болно.

Нийгмийн анхаарал төвлөрч байгаа энэ чухал асуудлаар дэвшүүлж буй санал зөвлөмийг анхааралтай хэлэлцэн зохистой шийдвэр гаргаж хэрэгжүүлбэл Нөөц баялгийн ашиглалтаас орох орлогын удирдлагыг сайжруулах, Эдийн засаг улс төрийн тогтвортой байдлыг бий болгох, Хөрөнгө оруулалтын таатай орчин бүрдүүлэх, Алив зөрчилөөс сэргийлэх зэрэг олон талын ач холбогдол үзүүлнэ гэдэгт итгэлтэй байна.

Төр засгийн удирдлага, миний санал дүгнэлтүүдийг анхааралтай судлан, шаардлагатай гэж үзвэл иргэний нийгмийг төлөөлж байгаа нөхдийг оролцуулан ажил хэрэгчээр шүүн хэлэлцээд бүрэн ойлголтоор тууштай шийдвэр гаргаасай гэж хүсч байгаа болно.

**Санал зөвлөмж бичсэн Д. Содном
2007-5-10**